

Jindřich Soukup a kol.

Konkurenceschopnost zemí Visegrádské čtyřky v rámci EU

MANAGEMENT PRESS
mp

Konkurenceschopnost zemí Visegrádské čtyřky v rámci EU

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.mgmtpress.cz
www.albatrosmedia.cz

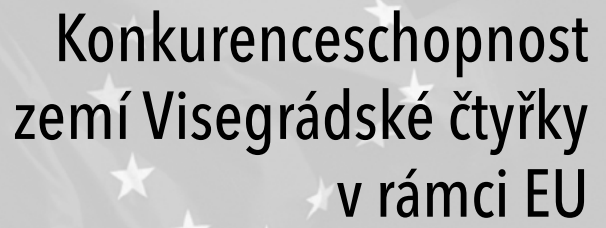

Jindřich Soukup a kol.
Konkurenceschopnost zemí Visegrádské čtyřky v rámci EU – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2017

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

 ALBATROS MEDIA a.s.

MANAGEMENT PRESS

**Konkurenceschopnost
zemí Visegrádské čtyřky
v rámci EU**

Jindřich Soukup a kol.

Konkurenceschopnost zemí Visegrádské čtyřky v rámci EU

MANAGEMENT PRESS, PRAHA 2017

OBSAH

0. Hypotézy a metodologie (Jindřich Soukup)	9
a) Vymezení problému	9
b) Východiska odborné monografie	10
c) Metodologie	10
d) Poděkování	11
e) Souhrn	12
<i>Literatura</i>	12
1. Ekonomický růst a rozvoj ve světle endogenních AK modelů (Pavel Sirůček)	14
1.1 Ekonomický růst i rozvoj v kontextu vývoje a pokroku	14
1.2 Zdroje ekonomického růstu prizmatem modelování růstu	20
1.3 Konstituování a vývoj endogenních teorií růstu	31
1.4 Modely s AK technologií a jejich extenze	44
1.5 Fakta o růstu versus endogenní a exogenní růstové modely	51
<i>Literatura</i>	55
I. Technologický pokrok	61
2. Znalostní ekonomika a konkurenceschopnost zemí	
Evropské unie (Jindřich Soukup)	61
2.1 Koncepce znalostní ekonomiky	61
2.2 Indexy znalostní ekonomiky a inovační indexy	63
2.3 Znalostní ekonomika a inovace – porovnání výsledků Souhrnného inovačního indexu Evropské komise a Inovačního indexu FPH	69
2.4 Znalostní ekonomika, inovace a konkurenceschopnost	75
2.5 Znalostní ekonomika, inovace a ekonomický růst	77
2.6 Závěry	78
<i>Literatura</i>	79

3. Vztah finančního sektoru a reálné ekonomiky s ohledem na technologické bubliny (Petr Makovský)	81
3.1 Úvod	81
3.2 Rešerše literatury	82
3.3 Metodika – riziková prémie na FOREXovém trhu (C-CAPM)	83
3.4 Riziková prémie na FOREXovém trhu – empirická zkušenosti	84
3.5 Technologické bubliny a jejich dopad na výnosnost devizových aktiv – metodika	86
3.6 Výsledky výzkumu	87
3.7 Diskuse	89
3.8 Závěry	90
<i>Literatura</i>	91
II. Lidský kapitál	93
4. Lidský kapitál, finanční kapitál a hospodářský růst (Vít Pošta)	93
4.1 Hospodářský vývoj zkoumaných ekonomik	95
4.2 Data a model	102
4.3 Simulace VAR modelu	103
4.4 Závěry	106
<i>Literatura</i>	107
5. Data Envelopment Analysis (DEA) konkurenceschopnosti zemí Visegradské čtyřky (Petr Makovský)	108
5.1 Metodologie	108
5.2 Empirická analýza	110
5.3 Diskuse	119
5.4 Závěry	119
<i>Literatura</i>	120
6. Vliv lidského kapitálu na rozvoj a na konkurenceschopnost (Libuše Macáková, Tomáš Pavelka)	121
6.1 Index lidského rozvoje	121
6.2 Struktura Indexu lidského rozvoje	123
6.3 Index lidského rozvoje – výsledky za rok 2014	125
6.4 Globální index konkurenceschopnosti a Index konkurenceschopnosti zemí EU	132
6.5 Závěry	135
<i>Literatura</i>	136

III. Konkurenceschopnost a ekonomický růst	137
7. Národní konkurenceschopnost zemí Visegrádské čtyřky (Marta Nečadová)	137
7.1 Firemní versus národní konkurenceschopnost – analogické nebo rozdílné pojmy?	137
7.2 Firemní versus národní konkurenceschopnost – možnosti měření	140
7.3 Národní konkurenceschopnost a kompozitní indexy – metodologie a analýza pořadí zemí Visegrádské skupiny (V4)	143
7.4 Konkurenceschopnost zemí V4 v mezinárodních srovnáních	145
7.5 Národní konkurenceschopnost, ekonomický růst a ekonomická úroveň	155
7.6 Závěry	157
Tabulková příloha	158
<i>Literatura</i>	<i>162</i>
8. Vliv síťových odvětví na konkurenceschopnost ekonomiky: příklad logistiky (Bedřich Rathouský)	164
8.1 Síťová odvětví a logistika	164
8.2 Logistika a konkurenceschopnost	165
8.3 Porovnání úrovně logistické infrastruktury států Visegrádské skupiny	167
8.4 Závěry	176
<i>Literatura</i>	<i>177</i>
9. Shrnutí výsledků (Jindřich Soukup)	178
Rejstřík	

0. Hypotézy a metodologie

Jindřich Soukup

a) Vymezení problému

Výzkum, jehož závěry obsahuje předkládaná odborná monografie, vychází z koncepcí endogenních modelů ekonomického růstu, zejména pak z AK modelů. Tento typ modelů je podrobně popsán v úvodní kapitole monografie nazvané „Ekonomický růst a rozvoj ve světle endogenních AK modelů“.

Z teritoriálního hlediska jde v monografii o analýzu ekonomik zemí Visegrádské skupiny (tj. České republiky, Slovenska, Maďarska a Polska), v kontextu s jejich členstvím v Evropské unii.

Z časového hlediska jde v analýze zejména o období od roku 2000 do současnosti. Volba období dovoluje zahrnout úsek hospodářského růstu do roku 2008, dobu recese počínaje rokem 2009 a v současnosti probíhající proces oživení evropských ekonomik.

Jak již bylo naznačeno, výzkum se po metodologické stránce inspiroval modely endogenního růstu (zejména AK modely). Autoři však zkoumali ekonomiky zemí Visegrádské skupiny (dále též V4) s jejich specifickými problémy. Pro tento účel byly zformulovány a ověřovány tyto základní otázky:

1. Jak ovlivňoval technologický pokrok hospodářský růst ve zkoumaném období a jaký lze očekávat vliv technologického pokroku na národní konkurenceschopnost? Výchozí hypotézou je tvrzení opírající se o závěry AK modelů, podle nichž je technologický pokrok endogenním prvkem, který zabezpečuje ekonomice dané země šanci na trvale udržitelný růst a na zlepšování národní konkurenceschopnosti.
2. Jak rozvoj lidského a fyzického kapitálu ovlivňoval hospodářský růst v posledních 10 až 15 letech a jaký lze očekávat vliv obou typů kapitálu na národní konkurenceschopnost? Smyslem výzkumu bylo ověřit na panelu dat zemí V4 relativní váhu vlivu, který má lidský a fyzický kapitál na národní konkurenceschopnost. Výchozí hypotézou je závěr vyplývající z AK modelů o rostoucím významu lidského kapitálu.
3. Jaká je vazba mezi národní konkurenceschopností a ekonomickým růstem (případně ekonomickou úrovní) vybraných zemí?

Hlavní přidanou hodnotou projektu z akademického pohledu je aplikace myšlenek modelů endogenního růstu na podmínky střední a východní Evropy a jejich verifikace na datech zemí Visegrádské skupiny.

Hledáním odpovědi na první otázku jsou věnovány druhá a třetí kapitola této odborné monografie. Druhou otázkou se zabývají čtvrtá až šestá kapitola. A konečně třetí otázce se věnují sedmá a osmá kapitola.

b) Východiska odborné monografie

V první řadě je nutné zdůraznit, že východiska monografie jsou podrobně popsána v úvodní kapitole „Ekonomický růst a rozvoj ve světle endogenních AK modelů“. V úvodu se pouze odkazujeme na některé výchozí či z hlediska monografie významné publikace.

V polovině 80. let článek Paula M. Romera „Rostoucí výnosy a dlouhodobý růst“ (Romer, 1986) podnítil nový pohled na teorie hospodářského růstu. Jde o koncepci, která v teorii dala základ různým verzím AK modelů. V těchto modelech závisí ekonomický růst na technologickém pokroku (vyjádřeném přes souhrnnou produktivitu faktorů) a na objemu kapitálu. Pojetí kapitálu je zde však podstatně širší než v neoklasických modelech, zahrnuje nejen fyzický, ale i lidský kapitál. Širší pojetí kapitálu (včetně lidského kapitálu) dovoluje do modelů zabudovat předpoklad konstantních výnosů z rozsahu, nahlízet na růst jako na endogenní proces a zkoumat možnosti trvale udržitelného hospodářského růstu.

Často bývají odlišovány dvě základní etapy vývoje této části ekonomických teorií: V první fázi se mění pojetí kapitálu, s důrazem i na kapitál lidský – např. P. M. Romer (1986), S. T. Rebelo (1991) či R. E. Lucas (1988). Ve fázi druhé je do modelů zahrnován výzkum a vývoj, jejichž výsledkem je endogenní technologický pokrok – viz např. P. Aghion a P. Howitt (1998, 2009) aj.

AK modely jsou testovány na empirických datech řady zemí – např. v publikaci Hartwig, J. (2014), ale jsou rozvíjeny i teoreticky – viz např. Guerirni, I. (2010) či Zhang, X. (2014). Monografie zkoumá země, které jsou si blízké ze zeměpisného pohledu. Otázkou vlivu geografické blízkosti jednotlivých zemí na přenos znalostí se zabýval např. článek A. Torreho (2008).

c) Metodologie

Každá vědecká práce musí nezbytně vycházet a opírat se o metody kvalitativní analýzy. V rámci monografie lze upozornit na využití logických metod (analýzy, syntézy, abstrakce, analogie a dialektické logiky) a historických metod prolínajících se v metodě historicko-logické. Při zmapování soudobých teorií ekonomického růstu je využita též historicko-komparativní metoda.

Z metod kvalitativní analýzy autoři používají též metodu komparace (např. při analýze jednotlivých systémů, které měří dosaženou úroveň znalostní ekonomiky), metodu dedukce (např. při výběru a formulaci odpovídajících ukazatelů zahrnutých do indexů znalostní ekonomiky) a syntézy (např. při stanovení vah jednotlivých modulů obsažených v indexech znalostní ekonomiky).

Realizace ekonomického výzkumu je obvykle (či v některých případech i nezbytně) spjata s použitím řady kvantitativních metod. Jako výchozí byly v monografii uplatněny přístupy, které dovolují zkoumat závislosti (ekonomických) veličin – šlo zde o korelační a regresní analýzu. Součástí těchto metod bylo i použití nástrojů, kterými lze měřit a hodnotit shodu dvou i více pořadí (Spearmanův korelační koeficient či Kendallův koeficient koncordance).

Z pokročilejších metod byla využita tzv. analýza obalu dat metody (Data Envelope Analysis, DEA). Metoda DEA je založena na matematickém lineárním programování. V matematickém lineárním programování jde o maximalizaci účelové (kriteriální) funkce za podmínky splnění určitých omezení. Přívlastek lineární vypovídá o linearitě všech do modelů vstupujících funkcí (jak všech funkcí omezení, tak funkce účelové).

Metoda DEA je účinným nástrojem řízení efektivity produkčních jednotek nezávisle na formě jejich výstupu. Zmiňovanými produkčními jednotkami může být jakákoliv množina prvků, u nichž dochází k transformaci identických vstupů v identické výstupy.

Metodu DEA lze uplatnit i v případě, kdy předpokládáme variabilní výnosy z rozsahu (v ekonomické realitě obvykle klesající výnosy z rozsahu), pro komplexnost lze také specifikovat duálně sdružené modely a také modely orientované na vstupy. Tyto modely jsou k dispozici např. v publikaci Jablonský, J. (2007).

Z pokročilejších ekonometrických metod byla dále uplatněna vektorová autoregrese (Vector Autoregression, VAR). Modely VAR se používají, pokud se analyzují vztahy mezi několika časovými řadami o dvou či více proměnných.

d) Poděkování

Odborná monografie je jedním z výstupů výzkumného projektu IP 307055 „Národní a firemní konkurenceschopnost z pohledu endogenních modelů ekonomického růstu“ realizovaného na Fakultě podnikohospodářské Vysoké školy ekonomické v Praze.

e) Souhrn

Shrnutí

Monografie ve své úvodní části analyzuje ekonomický růst a rozvoj z hlediska endogenních modelů růstu. Ve druhé části autoři sledují, jak technologický pokrok ovlivňuje hospodářský růst a jaký lze očekávat vliv technologického pokroku na národní konkurenceschopnost. Třetí část monografie obsahuje závěry analýz, které zkoumaly vliv lidského a fyzického kapitálu na hospodářský růst a na národní konkurenceschopnost. Závěrečná část monografie se zabývá vazbou mezi národní konkurenceschopností a ekonomickým růstem. Hlavní přidanou hodnotou monografie je aplikace myšlenek modelů endogenního růstu na podmínky střední a východní Evropy a jejich verifikace na datech zemí Visegrádské skupiny.

Klíčová slova: ekonomický růst, inovace, konkurenceschopnost, znalostní ekonomika

Summary

The monograph analyzes economic growth and development in terms of endogenous growth models in its introductory section. In the second part, the authors examine how technological progress affects economic growth and what impact of technological progress on national competitiveness can be expected. The third part of the monograph contains the conclusions of the analysis, which examined the impact of human and physical capital on economic growth and national competitiveness. The final part of the monograph analyses the relationship between national competitiveness and economic growth. The main added value of the monograph is seen in the implementation of the ideas of endogenous growth models with the conditions of Central and Eastern Europe and their verification on Visegrad countries data.

Keywords: economic growth, innovation, competitiveness, knowledge economy

Literatura

- Aghion, P., Howitt, P. (1998): *Endogenous Growth Theory*. Cambridge: MIT Press. ISBN 0262011662.
- Aghion, P., Howitt, P. (2009): *The Economics of Growth*. Cambridge: MIT Press. ISBN 9780262012638.

- Guerirni, I. (2010). The Ramsey Model with AK technology and a Bounded Population Growth Rate. *Journal of Macroeconomics*: Volume 32, 1178–1183)
- Hartwig, J. (2014). Testing the Uzawa – Lucas model with OECD data. *Research in Economics*, Volume 68, Issue 2, pages 144–156).
- Jablonský, J. (2007): *Programy pro matematické modelování*. Oeconomica, Praha.
- Lucas, R. E. (1988): On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, roč. 22, č. 1, s. 3–42. ISSN 0304-3932.
- Rebelo, S. T. (1991): Long Run Policy Analysis and Long Run Growth. *Journal of Political Economy*, roč. 99, č. 3., s. 500–521. ISSN 0022-3808.
- Romer, P. M. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy* 94 (5): 1002–1037
- Torre, A. (2008). On the role played by temporary geographical proximity in knowledge transmission: *Regional Studies*: Volume 42, Issue 6, pp 869–889.
- Zhang, X. (2014). Open-Access Knowledge and Economic Growth: An Economic Model. *International Journal of Business and Management*: Volume 9, No. 3.

Kapitola 1

Ekonomický růst a rozvoj ve světle endogenních AK modelů

Pavel Sirůček

Standardní tzv. nové přístupy k vysvětlení faktorů dlouhodobého růstu reprezentují především teorie endogenního růstu, které náležejí k nejdynamičtěji se vyvíjejícím oblastem ekonomických teorií posledních dekád vůbec. Snaží se o vysvětlení tempa růstu ve smyslu proměnné určené v rámci modelu. Těžiště kapitoly, s ohledem na výstavbu celé monografie, cílí zejména na první vlnu modelů endogenních teorií růstu, na tzv. AK modely, se specifickou produkční funkcí, kde dochází k rozšíření kapitálu, se zapojením lidského kapitálu. Tyto koncepty obsahují závěr, že podíl kapitálu na růstu produktu je pravděpodobně vyšší, než postulují tradiční neoklasický Solowův model růstu. Naznačen je následný vývoj pokusů o endogenizaci růstu i technologického pokroku, např. zahrnutím výzkumu a vývoje, jakžto i další výzvy pro ekonomii 21. století. Koncepce endogenního růstu zdůrazňují význam investic do lidského kapitálu, inovací i znalostí, které mají podstatně přispívat k hospodářskému růstu. Vedlejší efekty založené na znalostech vedou k ekonomickému rozvoji, kdy dlouhodobá tempa růstu lze zvyšovat pomocí např. výdajů na výzkum, vývoj a vzdělávání. Endogenní růstové teorie jsou zde zasazeny do širšího kontextu geneze a problémů teoretického modelování růstu i rozvoje.

1.1 Ekonomický růst i rozvoj v kontextu vývoje a pokroku

Začněme připomenutím některých aspektů obecnějšího vymezení kategorií, které ale přitom bývají v různých vědních disciplínách a oborech, resp. v pojetí různých myšlenkových proudů i teoretických škol a ideologických systémů používány odlišně, nehledě na jejich komplexnost, multidimenzionalitu, interdisciplinaritu či dokonce transdisciplinaritu. Z materialistického hlediska nejsložitějším pohybem zůstává pohyb společenský, obsahující nižší formy pohybu (mechanický, chemický, biologický, ale i vědomí), včetně hospodářských. Společenským pokrokem bývá míněna proměna chování a myšlení společnosti, která této umožňuje lépe a déle přežívat v měnících se podmínkách. Kritériem pokroku je společenská praxe. V obecné poloze bývá pokrokem míněno zlepšení, postup vpřed. V pojetí

osvícenců a evolucionistických směrů ztělesňuje víru ve všeobecné a lineární zdokonalování lidstva. Společnost ve vývoji¹ má postupovat směrem k „lepšímu“, což se má projevat nejen v růstu bohatství a vědeckotechnickém, resp. technologickém pokroku, ale taktéž i vývoji institucí či mravů, v pokroku myšlení či lidského ducha etc. V neposlední řadě v pokroku sociálním a ekonomickém.

Hospodářský pokrok zde obsahuje aspekt kvantitativní (kvantitativní růst bohatství, ideu růstu) i kvalitativní (vyšší efektivnost, včetně účelnosti i hospodárnosti, lepší organizaci, vyšší efektivnost, technologická zlepšení apod.). V mnoha představách pokrok ekonomický automaticky přináší i pokrok sociální, což se však praxí nepotvrzuje. Hospodářský pokrok mechanicky nevede k lepšímu (spravedlivějšímu, šťastnějšímu) životu či růstu společenského blahobytu. V naznačeném náhledu má ekonomický pokrok značně blízko kategorii rozvoj.²

Tato může být chápána např. v pozitivním smyslu. Ekonomický rozvoj tak lze vnímat jako transformace hospodářských, sociálních, demografických aj. struktur, které obvykle doprovázejí ekonomický růst. S důrazem na strukturální i kvalitativní aspekty dlouhodobého vývoje. Někteří (ekonomové, sociologové, filozofové aj.) však ekonomický rozvoj vnímají normativněji. Například hovoří o růstu bez rozvoje, či rozvoji bez růstu, v případě chudších zemí. A kladou otázky o cílech rozvoje i vývoje. Jejich jednoznačné definice tudíž neexistují.

Připomeňme, že někteří ekonomové hospodářským rozvojem rozumějí ekonomický růst a strukturální změny, tj. změny technicko-ekonomické či sociálně-ekonomické (např. v oblasti životní úrovně, zaměstnanosti, vlastnictví atd.).³ Převážně, a to i v pojetí standardních ekonomů, tak bývá ekonomický rozvoj chápán šířeji než ekonomický růst (některým se však odlišení příliš nelíbí např. kvůli argumentaci, že růst automaticky vede k rozvoji, jiní zase zdůrazňují neměřitelnost faktorů vývoje apod.). Zde pracovně konstatujeme, že hospodářský růst reprezentuje pouze jeden z faktorů ekonomického rozvoje, byť důležitý či pro někoho dokonce přímo klíčový. Rozvoj, jakožto kategorie sociálně ekonomická, přitom zahrnuje i vývoj

¹ Od společenského vývoje nutno odlišit vývoj technický, resp. technologický. V tomto případě jde o soustavný proces, během kterého dochází ke změně aktuálního stavu do stavu nového. Jde o tvůrčí činnost, kdy na základě výsledků výzkumu a zkušeností se připravují účinnější postupy výroby.

² Rozvoj značí proces zlepšující původní stav či přetvářející tento do lepší podoby. Rozvoj (např. technologický) bývá pojímán jako proces zlepšování, vedoucí ke vzniku lepší verze, než byla předchozí, ze které vycházela. Jeho opakem je stagnace, kdy nedochází ke zlepšování, nýbrž k pozastavení, případně zhoršování stavu.

³ Zde s využitím (Nedomlelová, 2011) či (Varadzin a kol., 2004). Srov. (Sirůček a kol., 2007), (Sojka, 2010). K preciznímu rozlišení ekonomického růstu a hospodářského rozvoje srov. též (Brinkman, Brikmanová, 2001).

kvalitativních aspektů a konkrétních historických forem hospodářského systému.⁴ Rozvoj přihlíží nejen k růstu (např. agregátu HDP),⁵ ale taktéž i k lidskému kapitálu, zdraví, vzdělání, k sociálním či ekologickým⁶ aj. aspektům. Rozvoj – ve smyslu např. dlouhodobého zvyšování ekonomického aj. bohatství země – se tak nevztahuje pouze k hmotnému zajištění obyvatelstva. Standardní učebnicové poučky pak např. konstatují, že hospodářský rozvoj země může být výsledkem adekvátní akumulace příslušných faktorů, včetně lidského kapitálu, která probíhá ve stabilním ekonomickém, institucionálním i politickém prostředí etc.

Stručně k vývoji kategorie rozvoj. Především v 50. a 60. letech 20. století byl rozvoj úzce spojen s hospodářským růstem. Zejména ve světle rychlého a dlouhotrvajícího růstu vyspělých, rozvinutých, kapitalistických zemí. Kategorie rozvoj byla (a stále je) velmi často používána v souvislosti se zeměmi méně rozvinutými, resp. rozvojovými – ve smyslu zemí, kde rozvoj teprve probíhá.⁷ Těmto byly západními teoretiky rozvoje ordinovány obdobné recepty jako u růstu zemí Západu. Přibližně od počátku 70. let však sílí pochybnosti o postupech rozvoje i ohledně předpokladu, že prostý růst HDP automaticky povede k růstu životní úrovně většiny obyvatel. Nerovnosti mezi zeměmi bohatými a chudými se přitom prohloubily a zvětšily. Namísto teorií rozvoje přicházejí do módy teorie závislosti či teorie jádra a periferie,⁸ které už vycházejí spíše z reálií rozvojových zemí. Zaostalost jedné části světa byla nazírána jako důsledek rozvoje jiné části globu. V 80. letech jsou formulovány otázky žádoucího typu růstu i rozvoje. Za základ rozvojového snažení je obvykle stále považován ekonomický růst, nicméně z tohoto by měly těžit i široké vrstvy obyvatel. Zejména díky Zprá-

⁴ „*Ekonomický rozvoj z hlediska teorie je aplikací obecných vývojových teorií na oblast ekonomického života*“ (Varadzin a kol., 2004, s. 37).

⁵ Kritiky standardních přístupů varují, že učebnicové modely růstu (typu modelu Solowa) ignorují sociální, kulturní, politické, institucionální aj. proměnné. A připomínají, že růst HDP na obyvatele rozhodně není jediným faktorem ekonomického rozvoje. Srov. (Brinkman, Brikmanová, 2001), (Johanisová, 2008), (Nečadová, 2012).

⁶ Terminologické, obsahové aj. fundamentální problémy lze názorně ilustrovat na konceptu trvalé udržitelnosti. Hovoří se o trvale udržitelném růstu, rozvoji, vývoji i způsobu života. Nejenže neexistuje shoda ani v samotném vymezení a pojmenování, ale násobně pak samozřejmě ani ve způsobech dosažení. Srov. např. (Zeman, 2002).

⁷ Namátkou např. učebnicový text (Dornbusch, Fischer, 1994) konstatuje, že tzv. ekonomie rozvoje se zabývá otázkami „*chudých zemí (často nazývaných také rozvojovými zeměmi)*...“ (tamtéž, s. 264). A pokračuje: „*K hospodářskému rozvoji dochází, když se hospodářské bohatství země dlouhodobě zvyšuje*“ (dtto).

⁸ A to např. i v kontextu teorie světových systémů (především I. M. Wallersteina), kterou nejenom ekonomicky, ale především prizmatem historické sociologie či politologie detailně a kriticky představuje text (Holubec, 2009).

vám Římského klubu se začalo o rozvoji přemýšlet jako o konceptu multi-dimenzionálním, s důrazem na různé složky (materiální, sociální, environmentální, kulturní, politickou aj.), majícím dopady na kvalitu života. A posléze za všeobecné, a univerzální, zaklínadlo začal být považován růst či rozvoj udržitelný. Opomenout v teorii i praxi rozvoje nelze ani četné hlasy volající po jeho přehodnocení – např. ve smyslu omezení výsadní role hospodářského růstu. Nicméně precizní představení jednotlivých koncepcí, včetně i problémů měření rozvoje,⁹ přesahuje rámec tohoto textu.

Hospodářský růst standardní učebnice teoretické makroekonomie obvykle definují jako dlouhodobý¹⁰ růst potenciálního produktu. Jde o vzestup ekonomického potenciálu země, díky kvantitativnímu nárůstu potenciálního reálného produktu. A to ve smyslu dlouhodobého trendu, spojeného se zvyšováním produkčních možností celého hospodářství. Jiné formulace ekonomický růst vymezují coby vzestup hospodářského potenciálu země, ke kterému dochází v souvislosti s kvantitativním zvyšováním makroekonomického agregátu typu HDP. Aktuální reálný produkt se může zvyšovat i krátkodobě či střednědobě, v souvislosti s jeho kolísáním okolo trendu, což bývá standardně pojímáno coby (střednědobý) hospodářský cyklus.¹¹

Hospodářským růstem standardní ekonomové, ale i média či veřejnost, tudíž obvykle míní nepřetržité dlouhodobé zvyšování produkce, s aspekty převážně kvantitativními. A za indikátor růstu bývá obvykle považován vývoj agregátu typu HDP, případně v přepočtu na obyvatele. To znamená, že ekonomický růst bývá chápán jako růst HDP nebo jiného ekonomického agregátu, měřícího výkonnost ekonomiky. Jde o proces, zvyšující schopnost hospodářství produkovat výrobky a služby, a je tedy vyjadřován pomocí reálných veličin. Jde o zvyšování produkční kapacity ekonomiky s vazbou na růst kategorie potenciální produkt (např. ve smyslu maximální možné úrovně reálného produktu, který může hospodářství dosahovat při přirozené míře nezaměstnanosti a stabilní cenové hladině). Nicméně dodejme, že může být rozlišován růst (s časovým rámcem dlouhodobějším) a expanze (krátkodobá či střednědobá), nebo růst a rozvoj, přičemž rozvoj má být jevem kvalitativním. A samozřejmě existují různé klasifikace rozvoje i růstu

⁹ Namátkou např. pomocí indexu lidského rozvoje (HDI). Srov. (Nečadová, 2012), (Zeman, 2002).

¹⁰ K jednomu z nových trendů učebnicové makroekonomie náleží i formální oddělení výkladu pro různě dlouhá období, přičemž jejich jednotné označení ani vymezení neexistuje. Ekonomický růst je pak interpretován jako fenomén období nejdélšího (včetně působení technologického pokroku), někdy dlouhého, jindy velmi dlouhého.

¹¹ Přičemž jednotná definice neexistuje. K terminologii ohledně ekonomických aj. cyklů i k různým teoriím cyklů (krátkodobých, střednědobých, dlouhodobých aj.) podrobněji viz (Heczko a kol., 2016) a (Sirůček, 2016a).

(namátkou rovnovážný/nerovnovážný, extenzivní/intenzivní, ale i neoklasický/keynesovský/institucionální, tj. růst v duchu modelování dle těchto směrů¹² atd.).

Hospodářský růst je tradičně vnímán jako klíčový předpoklad zvyšování ekonomické úrovně.¹³ Přičemž základní informace o ekonomické úrovni a výkonnosti země poskytuje velikost HDP (resp. HDP na obyvatele) a jeho změna v čase (růst HDP). Mimo rámec tohoto textu jsou problémy měření prosperity, resp. problémy agregátu HDP, který bývá všestranně kritizován např. ve smyslu měřítka produkce, přidané hodnoty, výkonnosti, blahobytu, životní úrovně, kvality života i pokroku.¹⁴ Stabilitu a udržitelnost hospodářské výkonnosti země pak ovlivňuje vývoj ukazatelů vnitřní a vnější ekonomické rovnováhy. Dlouhodobý růst reálného HDP na hlavu přitom bývá chápán jako základní předpoklad zvyšování životní úrovně. Chápeme-li tedy základní cíl hospodářské politiky ve smyslu maximalizace ekonomického a šířeji společenského blahobytu (či životní úrovně každého občana), bývá uvedené ve standardních teoriích obvykle ztotožňováno s maximalizací právě dlouhodobého hospodářského růstu.¹⁵

¹² Neoklasické a keynesovské modely růstu jsou precizovány níže. Ve slovníkové podobě lze shrnout, že u keynesovců je stimulem růstu zvyšování poptávky, u neoklasických modelů bývá růst závislý na růstu kapitálu, souvisejícím s růstem úspor, institucionalizující směry zdůrazňují roli smysluplných institucí atd. Koncepce endogenního růstu ústí v závěry o klíčové roli lidského kapitálu, investic do vzdělání, výzkumu a vývoje apod.

¹³ Zde je prezentován náhled především z pozic učebnicové makroekonomické teorie. Hospodářským růstem se samozřejmě zabývají i texty věnované hospodářským politikám či makroekonomické analýze. Srov. namátkou (Kadeřábková, Ždárek, 2006) s precizací základních pojmů i ukazatelů ve vztahu k hospodářskému růstu (s vyjadřováním ekonomické výkonnosti, ekonomické síly, ekonomické úrovně, sledováním vývoje HDP atd.).

¹⁴ Podrobněji viz (Nečadová, 2012).

¹⁵ Standardní teoretická ekonomie i hospodářská praxe přitom uvažuje optikou „*růstového a technologického imperativu*“. Zjednodušeně: Růst je stálým problémem lidstva (tj. o tezi, že trvalý hospodářský růst je žádoucí a nutný se nikterak nediskutuje, stala se součástí „*elitářského konsensu*“) v duchu logiky „*více = lépe*“. Kvantitativní růst zvyšuje bohatství, ekonomický a společenský blahobyt a vede i k růstu kvality života, štěstí a spokojenosti. Každá nová technologie musí být aplikována (a ziskově vytěžena), což opět automaticky znamená vyšší produktivitu a produkci, společenský pokrok a zlepšení hospodářské úrovně i celého života. Nestandardní přístupy však kriticky upozorňují na mnohé aspekty – např. růst nemusí být trvalým problémem lidstva, růst (i nové technologie) mohou přinášet i negativa a ohrožení, v systému s omezenými zdroji není exponenciální růst trvale uskutečnitelný, existují bariéry růstu, větší bohatství a spotřeba nevedou k většímu štěstí a spokojenosti atd. Standardní modely taktéž nepřihlížejí k tomu,

K významným zdrojům ekonomického růstu bývá řazen technologický pokrok. Dále, pro přehlednost, nebude rozlišován pokrok technický, technologický či vědecko-technický aj.¹⁶ a bude zjednodušeně používán vždy termín technologický pokrok. Standardní (především neoklasická) ekonomie technologický pokrok chápe např. jako souhrn prvků umožňující zvýšit produkci při nezměněném množství vstupů (práce, kapitálu aj.). Na technologický pokrok bývá standardně nahlíženo jako na autonomní veličinu, jako na další faktor figurující v makroekonomických produkčních funkcích. Ve smyslu rezidua, tedy co z přírůstku výstupu nebylo vysvětleno pomocí růstu množství i kvality kapitálu a práce. Realističtější přístupem je určité začlenění pokroku pomocí částečného ztělesnění¹⁷ ve faktoru kapitál (např. v logice, že investice ovlivňují pokrok a zásoba kapitálu je rozložena na následné generace, čím je kapitál mladší, tím je i produktivnější) i práce (se souvislostí mezi vzděláním, kvalifikací a produktivitou práce atd.). Ovšem i při tomto pojetí obvykle zbývá jisté „*reziduum rezidua*“, které je někdy považováno za produkt všeobecného pokroku vědy. Vzniká zde řada dalších problémů, namátkou např. obtížnost rozlišování akumulace kapitálu a růstu produktivity. Růst produktivity lze chápat i jako akumulaci znalostí, které jsou též ztělesněny v kapitálu atd.

Vedle modelů s technologickým pokrokem jakožto autonomním,¹⁸ figurují koncepce s pokrokem ve smyslu veličiny indukované. A to např. v neoklasické logice, že změny relativních cen vstupů podporují inovace, šetřící nejvíce nákladný vstup. Podle jiných (např. postkeynesovských) přístupů je zase tempo technologického pokroku do značné míry určeno tempem akumulace kapitálu. Souvisejícím problémem je kontinuita, resp. diskontinuita technologického pokroku. Zde je možné připomenou především ucelenou koncepci sociálně-ekonomického vývoje, založenou na inovacích, v duchu J. A. Schumpetera¹⁹ (kde inovace přicházejí ve shlucích, vyvolávají růst i cyklus a pokrok nabývá podoby tvořivé destrukce).

že z růstu ekonomiky nemusejí mít všichni stejný užitek apod. Blíže viz (Sirůček a kol., 2007). Srov. (Meadowsová et al., 1972, 2004) či (Johanisová, 2008), (Zeman, 2002).

¹⁶ K terminologii, resp. též k technologickým, průmyslovým, vědecko-technickým aj. revolucím, inovačním vlnám apod. v rámci různých periodizací vývoje podrobněji viz (Sirůček, 2016a) či (Sirůček a kol., 2007).

¹⁷ Stále nejznámější model hospodářského růstu – Solowův neoklasický růstový model – operuje v původních interpretacích s pokrokem exogenním, nezpředmětným a neutrálním. Srov. (Solow, 1956, 1957, 1962.)

¹⁸ Kam některé interpretace řadí např. i marxistické úvahy o dialektice výrobních sil a výrobních vztahů. Do výrobních sil zde mají být řazeny i prvky autonomního technického a technologického rozvoje.

¹⁹ K Schumpeterově systému, zejména v rámci teorie dlouhodobých cyklů, resp. K-vln blíže viz (Sirůček, 2016a, b).

V dalším textu budeme však spíše hovořit o technologickém pokroku exogenním (tj. generovaným faktory mimo ekonomický model, resp. faktory nikoli „čisté“ ekonomické povahy) a pokroku endogenním (tedy pokrokem generovaným samotným ekonomickým, resp. sociálně-ekonomickým systémem). A hned úvodem konstatujeme, že právě exogenost technologického pokroku – a to násobně ve světle rozporných procesů soudobé globalizace – náleží mezi klíčové problémy standardní, stále dominantně neoklasické, ekonomické vědy. Do standardního (včetně mainstreamových podob keynesovství) teoreticko-metodologického systému endogenní technologický pokrok nezapadá. Jde totiž o kvalitativní fenomén v historickém čase, který přesahuje neoklasickou matematickou logiku a jejím instrumentářiím je ve své komplexnosti z podstaty neuchopitelný. V tomto duchu tedy ani pokusy o endogenizaci technologického pokroku, resp. faktorů růstu ve standardní ekonomii a níže naznačené tzv. endogenní teorie ekonomického růstu nejsou endogenními v pravém slova smyslu, neboť neoklasický rámec v podstatě zásadněji nepřekračují. Jde pouze o jeho jisté zrealističtění a o pokus reagovat na faktické problémy, které už nelze pouze přehlížet.

Vstupní pasáž zakončíme znovu připomenutím, že v teorii i praxi ekonomického růstu (obdobně jako hospodářských cyklů) panuje silná terminologická nejasnost. Jednoznačná a obecně akceptovaná – a to v rovině různých vědních disciplín i praktických oborů, resp. odlišných teoreticko-metodologických, světonázorových aj. přístupů – vymezení neexistují.

1.2 Zdroje ekonomického růstu prizmatem modelování růstu

Zopakujme, že k měření hospodářského růstu je využíván růst reálného HDP a standardní ekonomická teorie růstem míní fenomén dlouhého (resp. velmi dlouhého) období, ve smyslu determinace výrobní kapacity ekonomiky, tj. růst potenciálního produktu. V realitě jsou pak důležitá příslušná srovnání, časová i prostorová, produktu (resp. důchodu) na hlavu. Modely hospodářského růstu usilují o vysvětlení rozdílů v čase i prostoru. Zůstává však silně diskutabilní otázkou, do jaké míry se jim uvedené daří, přesněji ovšem nezdáří spíše nedaří. Zejména autoři mimo „*hlavní proudy*“ ekonomické vědy rádi připomínají, že ačkoli vysvětlení růstu bezesporu náleží mezi fundamentální otázky ekonomie (a dnes se opět těší značnému zájmu ekonomů i širší popularitě), standardní modely adekvátní odpovědi neposkytují. Poukazuje se např. bývá na přílišné soustředění se makroekonomie ohledně hledání makroekonomické rovnováhy a nedostatečný zájem na odhalování příčin blahobytu.²⁰

²⁰ Například text (Lipka, 2004) nahlíží naznačený problém prizmatem liberální rakouské, resp. neorakouské tradice. Upozorňuje, že významnou roli hraje i to, že lidé žijí v iluzi ohledně vhodnosti použití prostředků k dosažení blahobytu. K iluzi

Ke stanovení příspěvků jednotlivých faktorů k dlouhodobému růstu slouží postupy růstového účetnictví, které rozkládá celkový růst výstupu na příspěvky položek. Příslušné teoretické modely (které zjednodušeně formulují závislosti mezi tempem růst a vysvětlujícími proměnnými) jsou empiricky testovány s využitím reálných dat.²¹ Faktory růstu se přitom mohou odlišovat mezi zeměmi i v čase a lze je též ovlivnit adekvátní hospodářskou politikou.

Standardní učebnice makroekonomické teorie, ale i makroekonomické analýzy²² či hospodářské politiky ohledně zdrojů dlouhodobého hospodářského růstu, tj. změn agregátní nabídky ve smyslu růstu potenciálního produktu, obecně uvádějí obvykle dvě základní skupiny. Jednak zvýšení množství vstupů (práce, kapitálu aj., tj. akumulace faktorů) jako faktor kvantitativní, resp. extenzivní. Zdrojem růstu je zapojování dalších jednotek faktorů. A za druhé, jde o efektivnější využití vstupů (s růstem souhrnné produktivity faktorů)²³

náleží především používání neadekvátního koordinačního mechanismu. V tomto náhledu pak keynesovský Harrodův-Domarův model růstu postulují absenci tržní koordinace a přisuzuje dokonalé schopnosti vládě. Solowův model zavádí dokonalou tržní koordinaci, přičemž dokonalé schopnosti vládě ponechává. Endogenní teorie růstu pak operují s tržními selháními, kdy má předpoklad o vládě zůstat zachován. Autor však tyto předpoklady považuje za nezdůvodněné, a právě s nimi spojuje i neschopnost makroekonomie odpovídat na klíčovou otázku, proč jsou některé země bohaté a jiné nikoli. Jiný nestandardní pohled na problematiku růstu, rozvoje i vývoje – a to optikou inovačních dlouhých K-vln (včetně aktuálních problémů kumulace krizí, absence růstu jako nového normálu či vize „*nové sekulární stagnace*“ atd. atd.) – shrnuje monografie (Sirůček, 2016a).

²¹ Namátkou např. dle (Bassanini et al., 2001) jsou změny růstu v zemích OECD, tj. změny HDP na hlavu, vysvětlovány pomocí následujících proměnných: počáteční podmínky (s významem konvergence), růst populace, podíl investic, lidský kapitál, intenzita výzkumu a vývoje. A politických proměnných (odrážejících i výsledky fiskální a monetární politiky) jako proměnlivost inflace, spotřeba vlády, otevřenost obchodu atd.

²² Učební texty např. makroekonomické analýzy, typu (Kadeřábková, Žďárek, 2006), při obecném hodnocení růstu rozlišují délku sledovaného období. V krátkodobém horizontu zdůrazňují faktory ovlivňující agregátní poptávku a její složky, ve středně a dlouhodobém horizontu faktory ovlivňující stranu nabídky. V tomto pojetí odlišují pojetí hospodářského růstu v krátkém a dlouhém období, „*což je spojeno s různými analytickými přístupy při identifikaci zdrojů růstové výkonnosti*“ (tamtéž, s. 9). Otázky cyklického vývoje a cyklů jsou pak specifickou součástí širšího rámce tématu hospodářský růst. Za jeho součást je považována i problematika dlouhodobého hospodářského růstu, které je věnována pozornost zde. Znovu zopakujeme terminologickou nejasnost a různé pohledy i interpretace. Ke vztahu kategorie růstu a cyklů srov. (Sirůček, 2016a).

²³ Jakožto váženého průměru růstu produktivity faktorů, kdy příslušné parametry vyjadřují jejich váhu. Souhrnná produktivita faktorů je vypočítávána jako zbytková

jako faktor kvalitativní, resp. intenzivní – např. vlivem technologického pokroku či vyšší kvality lidského kapitálu. Zdrojem hospodářského růstu je růst účinnosti výrobních faktorů, s klíčovou rolí technologického pokroku. Připomeňme, že i učebnicově známá základní rovnice růstového účetnictví ze Solowova modelu ekonomického růstu není ničím jiným než operacionalizací rozdělení zdrojů růstu na kvantitativní a kvalitativní.²⁴ A dodejme, že skutečný hospodářský růst je kombinací zapojování dalších vstupů a růstu jejich efektivnosti.

Zdroje ekonomického růstu lze taktéž členit na zdroje lidské, přírodní, kapitálové aj. Různé teoretické koncepce a modely přitom příkládají odlišnou váhu jednotlivým zdrojům či jejich skupinám. V souvislosti s níže precizovanými růstovými modely zdůrazněme význam kapitálu, ve standardních teoriích především kapitálu fyzického.²⁵ A ve světle tzv. „*nových*“ teoretických i empirických výzkumů neoklasické teorie růstu, resp. především teorií endogenního růstu pak bývá vyzdvihována role kapitálu lidského. Což bývá aplikováno na země bohaté i chudé i na doporučení ohledně růstu a šířeji rozvoje – kdy makroekonomické učebnice obecně připomínají, že hospodářský rozvoj je výsledkem akumulace výrobních faktorů, včetně lidského kapitálu, probíhající ve stabilním ekonomickém a politickém rámci.²⁶

Na tomto místě konstatujeme, že výzkum ve sféře hospodářského růstu je v posledních desetiletích těž, a to v neposlední řadě, veden ve směru zkoumání politických, právních a dalších institucionálních podmínek, resp. zkoumání rámce, ve kterém k hospodářskému růstu (a ekonomickému rozvoji) dochází.²⁷ Uvedené však již přesahuje rámec „*čisté*“ neoklasiky i celého standardního teoreticko-metodologického systému, a je zejména předmětem přístupů institucionalizujících, v čele se směry heterogenní nové institucionální ekonomie. A samozřejmě i dalších alternativních přístupů mimo „*hlavní proudy*“, které obvykle kriticky nahlízejí hlavně na postuláty, závěry i doporučení neoklasických teorií a modelů. Včetně níže předsta-

veličina („*Solowovo reziduum*“) v růstovém účetnictví. Obvykle, a zjednodušeně, bývá tato vnímána jako příspěvek technologické změny k hospodářskému růstu.

²⁴ Ze Solowova modelu ekonomického růstu, včetně standardních neoklasických předpokladů, vychází i zmiňované růstové účetnictví – viz např. (Solow, 1957). Kromě R. M. Solowa bývá u počátků růstového účetnictví uváděno i jméno M. Abramovitz. Učebnicové interpretace základní rovnice růstového účetnictví vedou k závěru, že tempo růstu potenciálního produktu je rovno součtu: tempa růstu souhrnné produktivity faktorů a tempa růst kapitálu a práce, vážených podílem nákladů kapitálu, resp. práce na produktu. Srov. (Mach, 2001) aj.

²⁵ Např. středně pokročilá učebnice (Dornbusch, Fischer, 1994) – v souvislosti s problematikou růstu a rozvoje – konstatuje: „*Fyzický kapitál byl vždy jádrem teorií vysvětlující ekonomický růst*“ (tamtéž, s. 265).

²⁶ Zde s využitím (Dornbusch, Fischer, 1994, s. 270 aj.).

²⁷ Zde s využitím (Mach, 2001, s. 355 aj.).

vovaných teorií endogenního růstu i jejich doporučení ohledně prorůstových politik.²⁸

Společným cílem různorodých teorií růstu přitom bývá identifikace faktorů hospodářského růstu v dlouhodobější perspektivě. A v neposlední řadě teorie, resp. modely růstu usilují o vysvětlení rozdílné dynamiky ekonomického růstu především mezi různými zeměmi. V obecné poloze je možné odlišovat teorie exogenního a endogenního růstu. Modely exogenního hospodářského růstu operují s tím, že ekonomický růst je ovlivňován faktory stojícími mimo model (např. když dlouhodobý růst závisí na exogenních faktorech typu tempa růstu obyvatelstva a technologického pokroku, jak je precizováno např. v kontextu modelu R. M. Solowa). Přístupy z pozic růstu endogenního stavějí na tom, že hospodářský růst je ovlivňován faktory, determinovanými uvnitř modelu (a usilují tedy vymezit tempo ekonomického růstu jako veličinu závislou na endogenních proměnných). V kontextu níže precizovaných tzv. „*nových*“ endogenních teorií ekonomického růstu lze rozlišovat např. modely endogenního růstu založené na akumulaci lidského kapitálu a modely založené na akumulaci znalostního kapitálu prostřednictvím inovací.²⁹ A neboť naše rekapitulace směřuje právě k soudobým pokusům o endogenní modely růstu, zopakujme, že vývoj (nejen) standardních ekonomických teorií od cca poslední dekády 20. století vede i ke zvýšení zájmu o problematiku podmínek dlouhodobého hospodářského růstu, k nimž náležejí zejména faktory povahy institucionální či politické, a tudíž faktory pouze značně obtížně kvantifikovatelné.³⁰

²⁸ Zmiňme např. hypotézu, že o hospodářské výkonnosti země (i jejím růstu, resp. rozvoji) mnohem více – nežli vybavenost příslušnými faktory, a to včetně lidského kapitálu, vzdělanosti, investic do výzkumu a vývoje etc. – rozhoduje především to, kam příslušnou zemi v rámci globální dělby práce zařadily velké korporace. A tedy země, kterým byla přisouzena např. role pouhé montovny, mohou sice investovat do inovací, výzkumu, vývoje i zvyšovat podíly vysokoškolsky vzdělané populace, leč žádnými „*ekonomickými tygry*“ se přesto nestanou. Srov. (Švihlíková, 2015). Doporučení koncepcí endogenního růstu ohledně podpory vzdělanosti apod. relativizují i závěry (vycházející např. ze srovnání vývoje produktivity a podílu vysokoškoláků u evropských zemí západních a východních), že přímé vazby mezi mírou vzdělanosti země a její hospodářskou výkonností vlastně neexistují.

²⁹ V případě prvého lze odkázat na model R. E. Lucase (Lucas, 1988), v druhém P. M. Romera (Romer, 1990).

³⁰ Ve standardní linii (s ideologickým zakotvením především v liberalismu) obvykle se závěry a doporučeními – sice v moderní formě, ale stále v duchu klasického liberalismu typu A. Smitha aj. – na podporu příznivého prostředí pro rozvoj soukromého vlastnictví a soukromopodnikatelských aktivit. Prosperity mají dosahovat země zajišťující adekvátní institucionální ochranu soukromého vlastnictví a adekvátně respektující tržní síly s „*neviditelnou rukou*“. Včetně např. závěru, že méně prosperovat mají země s přílišnými státními intervencemi v oblasti alokace kapitálu. Odlišně k institucionálním faktorům přistupují přístupy nestandardní, mimo „*hlavní*

Ekonomické úvahy i později konstituovaná ekonomická věda se problematikou růstu zabývají vlastně již od pradávna. Nicméně připomeňme, že teoretický zájem o otázky růstu není v historii rovnoměrný, v některých obdobích nabývá větší intenzity (např. v úspěšném růstovém cca čtvrtstoletí po II. světové válce).³¹ První moderněji koncipované teorie růstu je možné spojovat s autory řazenými ke klasické škole politické ekonomie, resp. poklasické ekonomii. Již klasikové A. Smith a D. Ricardo hledají klíčové faktory ovlivňující bohatství národů. Zdroje růstu tito nalézají především v pracovní síle a její produktivitě. Smith či Ricardo přitom poukazovali na vlivy specializace a dělby práce, a to i na mezinárodní úrovni, kdy mezinárodní obchod umožňuje zvýšení růstu aj. T. R. Malthus, zejména díky aplikaci principu klesajících výnosů, upozorňoval na tendenci ke snížení produktu na obyvatele při růstu populace atd. Z dobově podmíněných důvodů zmíněné koncepce neoperovaly s vlivem akumulace kapitálu a technologickým pokrokem. Na roli technologického pokroku však upozorňuje již koncem 19. století J. G. K. Wicksell či v meziválečném období J. R. Hicks. Mezi mnoha dalšími autory, kteří přispěli k vytvoření základů soudobých teorií růstu, je možné namátkou uvést jména jako např. F. P. Ramsey, F. H. Knight nebo J. A. Schumpeter.³²

Naše pozornost je zaměřena na standardní linii formování teorií růstu, kdy bývá používáno i označení tradiční či abstraktně modelové přístupy k problematice hospodářského růstu. Vyznačují se modelovým charakterem, důrazem na abstraktně-deduktivní metodu a zopakujme, že růst pojímají kvantitativně a rezonují s výše zmiňovaným imperativem „*více = lépe*“. Znamé učebnicové modely vznikají nejdříve v rámci ekonomie nekeynesovské (R. F. Harrod, E. D. Domar aj.) a postkeynesovské (M. Kalecki, N. Kaldor, J. V. Robinsonová aj.) a o něco později i neoklasické (R. M. Solow, T. W. Swan, J. E. Meade, P. A. Samuelson apod.). Vedle toho ovšem

proudy“ (zde v čele s heterogenní novou institucionální ekonomikou), které však nejsou předmětem tohoto textu.

³¹ Někteří operují s hypotézou, že teoretický zájem o růst ve 20. století, přesněji však spíše v jeho druhé polovině či její části (alespoň částečně) koresponduje s vývojem HDP v USA. Za „*zlatou éru*“ teorií růstu pak bývají označována především 60. léta, kdy se dařilo i americké ekonomice. V méně příznivých 70. letech přichází i útlum zájmu o problematiku růstu. 80. a 90. léta jsou naopak ve znamení nové vlny zájmu o hospodářský růst, v čele s teoriemi endogenního růstu. Podrobnější a přesnější náhled na realie ekonomiky světové i hospodářství USA však přesahuje rámec tohoto textu – blíže viz (Sirůček a kol., 2007). Dalším možným pohledem je zasazení „*vln*“ zájmu o hospodářský růst (a též i cyklus) do rámce dlouhých K-vln – podrobněji viz (Sirůček, 2016a).

³² K různým školám sociálně ekonomického myšlení, k autorům a samotným teoriím ekonomického růstu i jeho modelování blíže viz (Sirůček a kol., 2007), (Sojka, 2010), (Varadzin a kol., 2004). Srov. (Nedomlelová, 2011).

existuje nemalé množství různorodých pohledů na růst, rozvoj či vývoj etc. náležitých k přístupům či školám nestandardním, mimo „*hlavní proudy*“. Používáno zde bývá např. i označení přístupy historicko-sociologické apod. Obvykle jde o širší náhledy na růst či rozvoj a vývoj, se širším využitím také metod empiricko-induktivních. Za desítky autorů připomeňme namátkou jména jako F. List, J. A. Schumpeter, C. G. Clark či W. W. Rostow aj.

Při vymezování základních pojmů a přístupů nelze opomenout „*nové*“ teorie růstu, resp. nové či tzv. „*nové*“ přístupy k fenoménu hospodářského růstu. Soudobá standardní ekonomie těmito míní obvykle teorie endogenního růstu, ke kterým náš přehled směřuje. A již na tomto místě konstatujeme, že teorie endogenního růstu – přes svůj mohutný rozvoj, který není ukončen a stále probíhá – v podstatě stále rozvíjejí stávající teoretické koncepce, modely a přístupy. Zůstává pořád sporné, zda tedy reprezentují opravdu zásadně nový koncepční rámec pro zkoumání otázek růstu. Přetrvávají přitom jejich mnohé problémy charakteru teoretického i empirického, kdy opět zůstává sporné a silně diskutabilní, zda modely endogenního růstu např. ve světle empirických výzkumů opravdu ob stojí podstatně lépe, ve srovnání s predikcemi a závěry tradičních standardních koncepcí. I z těchto důvodů jsou v textu modely endogenního růstu důsledně označovány, jako tzn. „*nové*“ teorie růstu.³³

Dále připomeňme, že ekonomové nestandardní, včetně ekonomů „*zeleňých*“ aj., sociologové, politologové, filozofové atd. si s termínem „*nové*“ pohledy na růst spojují něco principiálně odlišného. A to obvykle úvahy ohledně zpochybnování „*růstového imperativu*“ oblíbené cca od konce 60. let 20. století. S koncepcemi nulového, omezeného, záporného apod. růstu, ekonomii kvality života, prvními zprávami Římského klubu atd. Cca v polovině 80. let potom nastupují dodnes populární teorie trvalé udržitelnosti, trvale udržitelného růstu, rozvoje, vývoje či života. Tyto zásadně překračují rámec standardního ekonomického uvažování a nejsou ani předmětem tohoto textu, který se tudíž nezabývá ani mezemi růstu.³⁴ A dodejme, že předmětem nejsou ani další reakce na Solowův model, a to např. v kontextu environmentálních omezení, resp. modelů zohledňujících problematiku životního prostředí.³⁵

³³ Srov. např. (Čihák, 1998), kde se autor právě termínu „*nové teorie růstu*“ ve smyslu teorií endogenního růstu důsledně vyhýbá a považuje toto označování za „*poněkud paradoxní*“ (tamtéž, s. 414).

³⁴ K mezím růstu (na úrovních lokálních i globálních, s mezemi socio-ekonomickými, lidskými, přírodních zdrojů, hospodářskými aj.) a udržitelnosti růstu srov. (Meadowsová et al., 1972, 2004) či (Johanisová, 2008), (Zeman, 2002). Předmětem tohoto textu nejsou ani úvahy o ne-růstu, záporného růstu, saturostacionaritě etc.

³⁵ Z modelů růstu zahrnujících interakce se životním prostředím lze uvést průkopnické přístupy W. A. Brocka ze 70. let 20. století, těmito problémy se zabývá i samotný

Rámcové představení standardních modelových přístupů k hospodářskému růstu zahajme rekapitulací základních rozdílů modelů keynesovských a neoklasických (zde ve smyslu především modelu dodnes učebnicově nejfrekventovanějšího – Solowova modelu). Keynesovské modely růstu (ve standardní linii reprezentované především modelem tzv. Harrodovým-Domarovým) stavějí na vnitřní nestabilitě kapitalistického tržního systému (např. problém „*rovnováhy na ostří nože*“) s vyústěním v nutnosti státních intervencí (např. na podněcování investic). Operují s keynesovským pop-távkovým omezením systému (s nedostatečnou agregátní poptávkou, především v oblasti investic), jednofaktorovým charakterem (s klíčovou rolí investic u neokeynesovců, resp. akumulací kapitálu u postkeynesovců) a snahou dynamizovat keynesovskou podmínku rovnosti úspor a investic.³⁶

Naproti tomu přístupy neoklasické věří ve stabilitu tržního systému, včetně zajištění automatické růstové dráhy při plném využití zdrojů. Pracují s omezením systému ze strany nabídky (vzácností zdrojů, kdy keynesovská nedostatečnost agregátní poptávky je eliminována logikou a mechanismy Sayova zákona) a vícefaktorovým charakterem (s úlohou vstupů práce, kapitálu, resp. rolí technologického pokroku). Teoreticko-metodologickým východiskem je mikroekonomická (s makroaspekty) doktrína mezní produktivity, se svými silnými předpoklady a stavebními kameny (např. dokonalá konkurence a možnost substituce vstupů). Solowův model staví na neoklasické produkční funkci, včetně předpokladu konstantních výnosů z rozsahu, pozitivní a konstantní elasticity substituce vstupů a klesající produktivity každého z výrobních faktorů, včetně kapitálu. Zopakujme, že neoklasické

R. M. Solow či J. E. Stiglitz, diskuse se vedou i nad tzv. environmentální Kuznetsovou křivkou (vyjadřující vztah mezi ekonomickým růstem a kvalitou životního prostředí) atd. Dnes existují značně různorodé přístupy k modelování vztahů mezi růstem a životním prostředím. S neoklasickými předpoklady operuje tzv. „*zelený Solowův model*“ W. A. Brocka a M. S. Taylora (který doplňuje standardní analýzu o další prvky a stanovuje podmínky udržitelného růstu). Do skupiny endogenních růstových modelů spadá i „*model řízené technologické změny*“ (mimo jiné zkoumající dopady omezenosti přírodních zdrojů na technologický pokrok, optimální politiky atd.) – srov. (Acemoglu, 2009). Kvalitativně jinými charakteristikami se vyznačují přístupy ekologické ekonomie, předpokládající, že k zajištění stabilní a prosperující společnosti není trvalý růst nutný (vycházející z úvah H. Dalyho apod.) – srov. (Johanisová, 2008), (Zeman, 2002). Existují ovšem i další reakce (z 60. a 70. let) na Solowův model růstu, namátkou např. rozšíření o existenci monopolu W. D. Nordhausem aj. Zásadní posuny ve standardní linii vývoje teorií růstu jsou však spojeny až s 80. a následnými léty 20. století, a dále precizovanými tzv. „*novými*“ koncepty endogenního růstu.

³⁶ Keynesovské teorie růstu reprezentují klíčový směr (vedle teorií stagnace, dynamizace multiplikátoru, neokeynesovské analýzy cyklu s využitím multiplikátoru-akceleratoru aj.) pokusů o dynamizaci Keynesovy „*Obecné teorie...*“ (statické, ale i s dynamickými prvky). Blíže viz (Sirůček a kol., 2007), (Sojka, 2010).

modely růstu přímo reagují na růstové přístupy keynesovské a reprezentují – vedle koncepcí nové kvantitativní teorie peněz – jeden z rozhodujících směrů konstituování neoklasické makroekonomie, přesněji ovšem neoklasické makroekonomické nadstavby nad klíčovými mikrozáklady. A připomeňme, že jejich autoři (jako R. M. Solow) jsou vlastně ekonomy neokeynesovskými, v rámci eklektismu „*velké neoklasické syntézy*“.³⁷

Relativně nový pohled na ekonomický růst bývá spojován s příspěvkem R. M. Solowa,³⁸ který reaguje na Harrodův model. Model Solowův je přitom díky možnosti substituce práce a kapitálu vnímán jako obecnější ve srovnání s přístupem Harrodovým Domarovým (s fixními proporcemi vstupů).³⁹

³⁷ Solowův model zůstává neoklasický (mimo jiné aplikuje neoklasickou produkční funkci, předpokládá plnou zaměstnanost, flexibilní ceny atd.). Více keynesovský náhled reprezentuje např. přístup J. Tobina (operujícího i s nepružnými mzdami). Tobinův růstový model též zahrnuje peníze – srov. např. (Tobin, 1955).

³⁸ Především např. (Solow, 1956). Nezávisle na R. M. Solowovi model růstu vyvíjí i T. W. Swan (Swan, 1956), který obvykle zůstává opomíjen. Přesněji by však tradiční neoklasický přístup měl být označován jako Solowův-Swanův model. Harrodův závěr o nestabilitě udržitelného rozvoje vyvrací také J. E. Meade (Meade, 1961) aj. Za předchůdce Solowova modelu růstu bývá považován model Ramseyho (Ramsey, 1928), který též predikuje malé rozdíly mezi zeměmi a rychlou konvergenci ke stálému stavu. Ramseyho model je i moderně učebnicově vykládán, kdy jako hlavní rozdíl oproti modelu Solowa-Swana bývá uváděna míra úspor, která je v Ramseyho modelu uvažována ve smyslu veličiny endogenní. Interpretována jsou i rozšíření Ramseyho modelu, např. o vládní nákupy – srov. např. (Acemoglu, 2009). Ramseyho přístup bývá využíván, resp. interpretován i jako model Ramseyho-Casse-Koopmanse, s konsekvencemi např. pro úvahy ohledně optimálního růstu. Ještě dodejme, že k předchůdcům Solowova modelu růstu náleží i prakticky obecněji neznámý, a nedokončený, nástin dynamického modelu N. D. Kondratěva z 30. let 20. století – blíže viz (Sirůček, 2016a), (Sirůček a kol., 2007).

³⁹ Dle přístupu R. F. Harroda model předpokládá nulovou elasticitu substituce faktorů (a dále, např. že stát má klíčovou roli v přeměně úspor na investice, konstantní jsou mezní sklon k úsporám, tempo růstu práce či kapitálová náročnost). Harrod teorii růstu zakládá na dynamizaci Keynesa, kterou spojuje s teorií cyklu. Vychází z principu akcelerace a pomocí rovnic modeluje základní makrovztahy mezi dynamikou národního důchodu, kapitálovou náročností a mírou úspor. Podle tohoto modelu může ekonomika pouze výjimečně dosahovat stavu, kdy plně využívá všechny zdroje, resp. může dosahovat rovnovážného dlouhodobého růstu, leč tato rovnováha je silně nestabilní (např. z důvodů vychýlených očekávání investorů). Srov. (Harrod, 1939, 1948). Model Harroda částečně vyvracují postkeynesovci (N. Kaldor aj.), kdy nalézají mechanismy z části, za určitých podmínek eliminující nestability. E. D. Domar přispívá ke keynesovským modelům hospodářského růstu pojetím investic. Dynamická rovnováha zde nastává, když se agregátní poptávka zvyšovaná důchodotvorným efektem investic rovná agregátní nabídce rozšiřované kapacitotvorným efektem investic. Závěry Domara jsou formálně podobné závěrům Harroda – a tak se učebnicově často hovoří o Harrodově-Domarově modelu růstu. Srov. (Domar, 1957).